

Пресиян Костадинов / Presiyan Costadinov

„НИЕ ВДИГАМЕ ЗАВЕСАТА.“ НАРОДНИЯТ СЪД
В РУСЕ (1944–1945 г.) ПО СТРАНИЦИТЕ
НА ДУНАВСКИ ОТЕЧЕСТВЕН ФРОНТ

*„We raise the curtain.,, People’s Court
in Ruse (1944–1945) on the pages of
the Danube Fatherland Front*

Summary: The theme of the People’s Court was widely linked with the question of the role of propaganda in the process, and even just before shaping more folders with cases of defendants when the press has already appeared multiple crushing the old regime and its most prominent representatives materials. The link between the courtroom and noisy Posters of the misconduct of the defendant is easy to follow through print publications from the period 1944-1945. The purpose of this article is to demonstrate the correlation between propaganda and the People’s Court in Ruse. As specific research represents a fragment of a dissertation concerning the People’s Court in Ruse, the examples are presented in the text are predominant focus on related Ruse newspaper Danube Fatherland Front.

Key words: People’s Court, Danube Fatherland Front, propaganda, Ruse.

Народният съд, характеризиращ се като съвкупност от явления, следващи промяната от 9 септември 1944 година, събира в историческото си отражение различни словесни изрази на мисълта, благодарение на които общността придава форма на дадени факти и събития. Тънката граница между пропагандата и обективните стойности на тяхната научна интерпретация често пъти се разтваря прекалено лесно, особено пък при тема като тази за Народния съд. Причината е, че, малко или много, авторите следват шаблони, които биха могли да се зачетат за идеологически. Така например двете основни тези за съда, определящи до голяма степен историографията в последните две десетилетия – Народният съд като възмездие и Народният съд като ненужно наказание, базират своите аргументи върху крайности. Следователно, доводите на учените не превишават стойностите, наложени и утвърдени до голяма степен в годините след като темата се превърна в дискуссионна. При така създадените обстоятелства намирането на нови доказателства се превръща в предизвикателство. Да се работи със свидетелства на епохата след 9 септември, без да се подходи критично, е погрешно. Документите и източниците на места са

силно деформирани поради това, че върху тях е натрупан твърде дебел слой пропаганда. Историкът, боравещ с архивни документи или други свидетелства на времето, следва да умее да прави разлика между факт и агитационен позив, като не бива да си позволява да се превръща в ретранслатор на някоя от основните политически гледни точки за събитията, използвайки своите позиции, за да го затвърди, придавайки му научна тежест.

Забелязва се все по-осезаемо нуждата от прилагането на нов подход при работата с архивните източници за времето след 1944 (до 1989) година. Новооткритите документи изискват различна от досегашната методика, благодарение на която те да бъдат научно интерпретирани. Отговорност на изследователя е да предложи адекватен способ в това отношение. Чрез настоящото съобщение се прави опит за действие в предлаганата насока. Отсъствието на научни монографии, статии или доклади, чийто научен фокус да бъде именно Народният съд в Русе, прави задачата на автора още по-интересна. Всъщност, с изключение на излязлата през 2000 година монография на Веселина Антонова – „Потомците на Баба Тонка и народния съд: Внучката на Никола Обретенов разказва“¹, както и едно кратко научно съобщение на Иван Радков, публикувано в „Известия на Съюза на учените – Русе“², най-многобройни са журналистическите статии в местния печат³. Трябва да се отбележи обаче, че появата на последните неминуемо следва пулса на обществения дебат за правотата на Народния съд, маркиращ 90-те години на миналия XX век. От тях отсъстват специфичните за научното дирене атрибути – научен и справочен апарат; изводи, почиващи върху исторически документи; критичен анализ на фактите и доказателствата. Именно поради тази причина същите не могат, а и не бива да се считат за особено достоверно основание, върху което (или с помощта на което) да се гради теза. Точно заради това авторът си поставя за цел да при внесе известна яснота в един от слабо проучените въпроси от местната историография, какъвто е този за съществуващата връзка между Отдел „Агитация и пропаганда“ (Агитпроп) към Областния комитет (Обл.к-т) на Отечествения фронт (ОФ) и процесите на Народния съд в Русе. Конкретната област, върху която се съсредоточава изследването, е спецификата и типът на публикациите, откриващи се в местната преса, в частност, вестник „Дунавски отечествен фронт“, чийто обект е грандиозното събитие, случило се в дунавския град в началото на 1945 година.

Задачите, на които докладът се опитва да предложи решение, са следните: първо – да се проследят основните публикации, имащи отношение към процесите в Русе; второ – да се изработи и приложи на практика подходящ метод, чрез който те да бъдат схематизирани; трето – да се обособи и представи документалното богатство, свързано с отдел „Агитация и пропаганда“ в периода на Народния съд, съхранявано в Държавен архив (ДА) – Русе.

По различен от монографиите начин стои въпросът, когато стане дума за информацията, съдържаща се в архивохранилището. Информационното поле

на даден документ може да преплита в себе си отразено повече от само едно събитие. Така сред архивни единици, които на пръв поглед нямат почти нищо общо с обекта на настоящето изследване, се откриват достатъчно като количество и качество свидетелства. В настоящия доклад са използвани материали единствено от Държавен архив – Русе, съдържащи се във фонд 82 (Областен комитет на Отечествения фронт – Русе), опис 1 и по-специално архивна единица 7 – Протоколи от Агитпропа при Областния комитет на ОФ (4 ноември 1944 – 13 август 1945 година). Така доказателствената част се обезпечава от следните по-важни и пряко касаещи темата документи. Първо – Протокол-директива до всички околийски комитети на русенска област, носещ дата 11.11.1944 година⁴, след това Призив към всички агитпропи при Околийския комитет на ОФ от 17 ноември 1944 година за устройване на митинги, на които да се изясни примирието във връзка с Народния съд⁵, Протокол от 17.11.1944 година на Агитпропа при Областния и Околийския комитети на ОФ⁶, Протокол на Агитпропа при Областния комитет на ОФ от 28.11.1944 година за състоянието на поставените задачи⁷, Протокол от 2.12.1944 година на Агитпропа на Областния комитет на ОФ⁸, Протокол от 18.1.1945 година на Агитпропа на Областния комитет на ОФ⁹, Протокол от 28.12.1944 година на Агитпропа на Областния комитет на ОФ¹⁰, Протокол от 1.2.1945 година на Агитпропа на Областния комитет на ОФ¹¹, Протокол от 15.2.1945 година на Агитпропа на Областния комитет на ОФ¹², Протокол от 8.3.1945 година на Агитпропа на Областния комитет на ОФ¹³ и Протокол от 15.3.1945 година на Агитпропа на Областния комитет на ОФ¹⁴. Въпросните източници съдържат ценна информация, която подпомага изследването в онази му част, касаеща намирането на взаимовръзката между Агитпропа и инструмента им – вестник „Дунавски отечествен фронт“, който е следващото важно звено. По неговите страници се разкриват множество богати сведения. В организационен план първият брой излиза още на 17 септември 1944 година. Той е под прякото редакторство на местния ОФ комитет в лицето на Аспарух Емануилов, Димитър Диолев и Дичо Дичев. Помощници им са Тодор Петров, Владимир Биков. След 21 октомври 1944 година главен редактор става Момчо Крумов. Вестникът следва структурно основните идеологически изисквания – списван и подреден като орган на комитета. Към края на 1944 и началото на 1945 година излиза в тираж от 10 000 броя дневно.

От хронологична гледна точка докладът проследява един период от няколко месеца в края на 1944 и началото на 1945 година (от октомври 1944 до февруари 1945 година).

* * *

Народният съд по същество представлява извънреден трибунал, чиято основна задача е обобщена посредством нормативно-правната му уредба – именно Наредбата-закон за съдене от народен съд виновниците за въвлечане

на България в световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея, обнародвана в Държавен вестник, бр. 219 от 6.10.1944 година, с изменения в бр. 261 от 24.11.1944 година и бр. 9 от 12.01.1945 година. Член първи (подточка а, б, в) съдържа обекта на правната норма – извършените престъпни деяния, предвидени в този закон министри от правителствата през времето от 1 януари 1941 година до 9 септември 1944 година, народните представители от XXV Обикновено народно събрание и други граждански или военни лица, а следващия член втори със съответните 10 алинеи е обособен и предметът на текста, като в алинеи 1–10 са въведени съставите, които представляват противоправно деяние. В светлината на извънреден съдебен трибунал, Народният съд изисква определен външен и вътрешен контекст, без който провеждането му не би могло да се случи, все пак е насочен на практика срещу легитимно конституираната българска власт и в крайна сметка срещу конституционно гарантирания държавно-политически строй. Външнополитическото влияние е постигнато благодарение на Червената армия, намираща се в страната, и водената война, което като следствие позволява да се разгърнат по-широко и мерките по организирането и провеждането на съдебните дела, без това да предизвика особен протест от страна на основните политически фигури. Разбира се, не са за подценяване волята и намерението, което основната партия в Отечествения фронт – Българската работническа партия (комунисти), демонстрира ярко. Това тя прави най-вече посредством своите канали за въздействие – вестници, позиви, сказки и събрания по партийни организации и т.н. Всеобщото мобилизиращо въздействие успява да придаде на процесите в цялата страна нужната публичност, за да имат от БРП (к.) основание да твърдят, че народът е този, който отсъжда посредством народните съдии. Българските комунисти съзнават, че противоправната логика, върху която стъпва приетата Наредба-закон, е слабото звено в Народния съд и заради това концентрират огромни усилия към мобилизацията на максимално количество българи, които да заявят по различен начин своята подкрепа за процесите и то по начин, който от БРП (к.) предпочитат. Чрез този ход печелят широка периферия поддръжници от различни социални прослойки и в крайна сметка легитимация на предприетото от тях.

Усилието на ОФ не е за подценяване. След извършената промяна на 9 септември до голяма степен на предишните институции е сложен край (макар те все още да продължават да функционират). В едно с процесите на Народния съд върви и утвърждаването на новата формула на управление. Създават се на основата на съществуващите много нови органи. Така например един от тях е Отдел „Агитация и пропаганда“ (Агитпроп). Подобни отдели функционират към околийските (по-късно областни) комитети на Отечествения фронт из страната. Не е изключение от общото правило и Русе. На 11 ноември 1944 година се организира разширена конференция на всички дейатели на Агитпропа към Околийския комитет на Отечествения фронт, където е изработена цялостна

структура на инструмента, занимаващ се с идеологията на територията на град Русе, формулирана посредством „Протокол-директива“.

Твърде важно за ОФ и най-вече за БРП (к.) е създаването на една добре действаща машина, получена чрез установено съглашателство между всичките партии, съставляващи управляващата коалиция. Крайната цел е ясна – да се елиминира в зародиш всяка възможност за разногласие между партньорите, респективно за алтернативен подход при провеждането на Народния съд. *„Никъде не бива да се действа по отделно-инцидентно, а взаимно и организирано, централизирано.(...) Всичко трябва да бъде проведено под контрол и във всяка наша реч, беседа, реферат, трябва да има една основна червена нишка, която да води към поясняване на даден въпрос в духа на платформата на ОФ“*¹⁵. С това намерение се създават и четирите основни отдела, отговарящи за пропагандния апарат в рамките на Околийския комитет на ОФ: първи отдел „Агитация и пропаганда“, втори „Народна просвета и читалища“, трети – „Просвета в учебните заведения“ и четвърти – „Масова културна и обществена дейност“. Всяка една от четирите нови структури има вменени определени задачи, които следва да изпълнява. Така например второ отделение отговаря за цялостния контрол върху читалищата, но също така работи и по подготвянето на специални сказки и реферати, касаещи актуалните въпроси от тогавашното ежедневие. За негов отговорник е посочен д-р Н. Ковачев. Третият отдел се фокусира върху просветата в учебните заведения и е натоварен с важната мисия да коригира досегашните залитания във „великобългарски шовинизъм“ сред подрастващите и учениците. Начинът, по който трябва да се изтръгва отреченото минало, е посредством реферати и беседи с предварително организирани групи учители или ученици. Особен интерес представлява следната директива: *„Децата от школната младеж да бъдат запознавани с живота на партизаните, като се свързват със старите наши възрожденци – Левски, Ботев и др. борци за свободата на България“*¹⁶. Ясно забележимо е откъде води началото си тенденцията за героизиране на комунистическата партия и монтирането ѝ в едно с нейните функционери към пантеона на българската история. За ръководител е избран К. Тодоров. Четвъртото отделение има за задача контрола по театрите. Според представителите на Българската работническа партия (комунисти) театралните салони и сцени следва да бъдат използвани единствено за масова просветна (разбирай агитационна) дейност. Арсеналът от методи за постигането на поставените цели не се различава въобще от споменатите вече сказки и реферати. Към широките простори на културната и обществена дейност, разбира се, попада и организирането и провеждането на беседи и събрания в различни предприятия, учреждения, квартали и села. За завеждащ е назначен П. Нейков. Първият отдел най-пряко се занимава с практическата пропаганда. Задачите, които оперативният спектър на ръководената от Ал. Ковачев и Дим. Диолев служба покрива, могат да се поделят в няколко основни направления: първото

третира външните високоговорители, чрез които основните послания и призови на управляващите достигат до населението, следващото – съобщаване на имената и дейността на убийците и на убитите комунисти, а третото – пряката работа в местната преса. Именно заявеното намерение за „използване на плакати (лозунги), портрети на убити наши другари, снимки из партизанския живот, които да поддържат и подсилват настроението на масите против фашизма и германофилството“ най-точно оформя користната амбиция на ръководителите, които чрез масово присъствие на хора от народа на всяко събитие, организирано от тях, желаят да имитират абсолютно одобрение.

Дни след като отделите са приведени в работа, е налице и първата сериозна задача пред тях – организирането на „грандиозни митинги на 26.11. т.г. във всички околийски центрове за изясняване на примирието във връзка с Народния съд“¹⁷. За целта се спускат циркулярни инструкции до агитпропите при околийските комитети на ОФ, в които пунктуално в 3 точки е изложен начинът, по който да се подходи с оглед да се постигне желаният резултат. Безспорно, от документа личи, че акцент в подготовката на грандиозното събитие има организиращата роля, притежавана от четирите групировки, съставляващи Отечествения фронт в околията. Работещите в Агитпропа предпочитат да се презастраховат от провал, вмениявайки на действащите структури по фабрики, учреждения, квартали и села ангажимента да организират „масите“¹⁸. Въздействие се оказва и на младежката комисия при Околийския комитет, както и на Женския комитет. Макар заявеното предварително намерение провеждането на въпросния грандиозен митинг да бъде на 26 ноември, то според разполагаемите документи към 28 същия месец все още тече усилената подготовка, което личи от протокол на Агитпропа при Областния комитет, носещ въпросната дата. Сред текущите задачи, които се изясняват като степен на организация и развитие във времето, попада нагледната агитация – картини и плакати; големи портрети на убитите Петър Караминчев, Александър Атанасов, Найдено Киров, Вела Пискова, Ана Вентура, детето на Здравко Чампоев и прочее, изработени от колективи комунисти и така нататък. Подчертава се, че синхронно с това върви и работата по изясняването на примирието и целите и задачите на Народния съд из селата (тоест масовата пропагандна работа). Този подход на разяснителната кампания е очевидно широко прилаган от страна на Областния комитет, поради неговата достъпност и едновременно с това ефективност. Посланията, заложили при предварителната изработка на беседите, които се изнасят, най-плътено въздействат върху слушателите, а възможността да се задават въпроси към агитаторите е безценна. За разлика от вестниците, където наситеността откъм шаблонни изрази е по-висока, но за сметка на това кръгът достигнати – по-нисък (най-вече поради проблемите с тиражите вследствие липсата на хартия, от една страна, а от друга – не толкова широката все още разпространеност сред населението). Вероятно поради тази причина

е решено, че в началото на декември 1944 година следва да се проведат множество нови публични събрания из селата и в града, чиято тема отново да е Народният съд¹⁹.

Въпреки опитите за постигане на максимален резултат и разнообразие чрез подготовките от Агитпропа мероприятия – сказки, реферати, беседи или митинги, на които се изказват оратори, са отчетени множество слабости, които биха могли да бъдат окачествени като провал в определена степен. Тази оценка на подготовката и провеждането идва дни преди Вторият състав на Народния съд в Русе да произнесе имената на осъдените лица, а именно на 8 март 1945 година. В протокола, който констатира неуредиците, се забелязват следните звена, които според отговорните фактори са допринесли за недостатъчно гладкото преминаване на събитията. На първо място – *„широките маси не бяха достатъчно заинтересувани“*²⁰. От краткото и сухо обяснение се разбира, че множеството организирани в месеците от ноември 1944 до февруари 1945 година срещи с представители на работнически колективи, селяни и т.н., до голяма степен са били напразни, понеже посещаемостта не е била такава, каквато първоначално се е очаквало да е. Освен това се вижда, че *„темите не бяха актуелни“*²¹, като не *„засягат интересите, ума и чувствата на слушателите“*²², а са *„сухи, отвлечени, теоретични“*. Оценява се негативно и липсата на известни лектори, чиито имена да заинтересуват слушателите. За отстраняването на тези слабости се говори в същия протокол, като се предлага да се привлекат по-интересни лектори, които да успеят да задържат достатъчно дълго време вниманието на слушателите. Разбира се, това е оставено за близкото бъдеще.

Не по този начин стои въпросът, що се касае до материалите, включени в „Дунавски отечествен фронт“. Информационният поток, наблюдаващ се в разглежданите броеве, изобилства от разнообразни сведения. Преди да пристъпя към обобщаването им обаче, трябва да изведа на преден план методиката, посредством която се групират статиите. Предварително на няколко основни показателя се прави внимателен анализ. Първият елемент, който следва да се вземе под внимание, когато се извършва първоначалният разбор, е заглавието. Там се съдържа най-солидна информационна стойност, като чрез него авторите целят да създадат подходяща първоначална емоция у четящите. На практика именно то се явява важната основа, без която не може да се достигне до същността на публикацията. Следващият възел са ключовите думи и изрази от текста. Измерва се честотата на повторимост (тоест честота на употреба) и наситеността им с характерни за случая изрази (тук е важно да се внесе уточнението, че изследователят следва да има поглед върху особеностите на използваните шаблонни изрази). На следващо място идва начинът по който е представена основната информация – било то само чрез текст, или само чрез изображение, а понякога и едновременно. Това по същество е сред най-важните елементи, които подпомагат да се създаде характеристиката за определена

вестникарска статия. Трябва да се има предвид, че въздействието върху четящите е различно, когато става дума за трите начина. Ако информацията се съдържа на страниците на „Дунавски отечествен фронт“ подредена в строен текст, то съществува възможност да не се изчете докрай и в крайна сметка да остане неразбрана, но ако е представена комбинирано, например, то въздействието ѝ е съвсем по-различно, макар и за сметка на снижаване на броя на думите, използвани в конкретната публикация. След като се приключи с първоначалния анализ, следва обособяването им в отделни групи. Критериите, по които следва да се направи това, обобщават получените резултати от предишния разбор, но за предпочитане в случая е да се следва историческата логика – тоест групирането да се извърши в хронологичен аспект. Така например могат да бъдат открити следните: 1) статии, в които пряко се третира процесът на подготовка; 2) статии с особена степен на въздействие; 3) статии, отразяващи пряко работата на Първи състав и 4) статии, пряко отразяващи работата на Втори състав. Вътрешно тези четири категории също имат определена закономерност при обособяването им. В първата група попадат всички публикации, чрез които Отдел „Агитация и пропаганда“ представя пред масите съдбата на жертвите на режима преди 9 септември; не са пропуснати и имената на палачите, както и вината на държавата в лицето на предишната власт. Към втората група, която е по-особена откъм съдържание, попадат различният набор от разнообразни лозунги, които Агитпропа специално изработва и отпечатва, за да могат желаещите да присъстват да препишат и употребят; тук са и многобройните призови за „строг, но справедлив Народен съд“ от страна на колективи, специално изпратени до редакцията на „Дунавски отечествен фронт“ под формата на резолюции и декларации. Целта им е постигане висока степен на мобилизация на масите непосредствено преди започването на процесите, но и по време на делата. Третата и четвъртата категории са всъщност онези, посредством които се отразява работата на двата състава на територията на Русе. Във вътрешен аспект се наблюдават определени разлики между тях. Така например докато работата на Първи състав на Народния съд в Русе е проследена и представена изключително детайлно откъм обвинителен акт, присъствието на голям брой тълпи от хора в съдебната зала, разпитите на превърнатите в емблема на зверствата на предишния режим обвиняеми, разпитите на свидетелите, пледоариите на народните обвинители и самото произнасяне на присъдите при Втори състав информацията, която се поднася от страниците на официалния орган на ОФ, е малко по-постна. Разбира се, открива се обявлението, че започват да се гледат делата от Втори състав, мотивите, с които народното обвинение борави, извадки от разпитите на някои от обвиняемите лица, разпитът на свидетелите, част от речите на народните обвинители и най-накрая самите присъди.

Веднъж подредени се пристъпва към съществената част от изследването, а именно да се открият основните и най-важни послания, съдържащи се

във вестниците. Удачно е да се внесе уточнението, че най-благодатни откъм очаквани резултати се оказват първите две категории – 1) статии, в които пряко се третира процеса на подготовка и 2) статии с особена степен на въздействие. Те са наситени откъм идеологически формулировки и най-пряко се вписват в основната концепция за създаването на отдел „Агитация и пропаганда“. За да се прецизира допълнително предметът на настоящото изследване, а и за да се предотврати прекомерното разливане и в крайна сметка отдалечаване от поставената в самото начало цел, вниманието ми ще се спре единствено върху споменатите две категории.

В тематичния кръг на първата категория попадат доста разнообразни като идеологически стереотип текстове, покриващи на практика една изключително широка сфера от постановки, валидни за времето непосредствено след 9 септември 1944 година. Във въпросната специфика се открояват бр. 33/24.10.1944 г., бр. 35/27.10.1944 г., бр. 37/29.10.1944 г., бр. 47/11.11.1944 г., бр. 59/25.11.1944 г., бр. 67/7.12.1944 г., бр. 73/12.12.1944 г., бр. 99/1.1.1945 г., бр. 100/13.1.1945 г., бр. 113/30.1.1945 г., бр. 114/31.1.1945 г. и бр. 124/11.2.1945 г.²³. В тях общо се проследява съдбата на жертвите – комунисти и сдружени земеделци, загинали по различно време през 1923 година и след това. Поредицата „Ние вдигаме завесата“ представлява низ от статии, характеризиращи се с идентичност в стила, езика и посланията, които отправят към читателите. Автори са Борис Минковски и Момчо Крумов, като първият е сред лицата, издигнати от ОФ за народен обвинител в русенските процеси. Тематичната палитра, която се покрива, включва преди всичко разказани истории за насилие и смърт пред 9 септември 1944 година. В повествователен вид са представени имена на местни дейци на комунистическата идеология, които са убити в годините преди идването на 9 септември, от жандармерия или войска. Много характерно за поредицата „Ние вдигаме завесата“ е силният акцент върху няколко емблематични за град Русе имена, свързани с партията, като това на Ана Вентура, Тодор Койнов, Здравко Чампоев и Иванчо Казаков-Хлебарчето. Представен е начинът, по който борците за възтържествуването на правдата срещат смъртта си, както и имената на виновните. Не са пропуснати, разбира се, и условията, в които са задържани, за да бъдат измъчвани считаните за „народни синове“. Усещането за тъмнина и влага се пропива във всеки ред – „тъмни циментови карцери“, които „са взели здравето и живота на десетки и стотици народни борци“²⁴. Откроява се силно призивът за „строг, но справедлив“ Народен съд за виновниците. Много интересен подход при представянето на делото на убитите, е опитът чрез писания те да бъдат сравнени с библейски апостоли или направо с Апостола на българската свобода Васил Левски. Така например Ана Вентура, която е предадена на полицията, а отговорната за това Васфие Мурадова получава като награда 30 000 лева, „броди из села, поля и градове“, „сее просвета сред онеправданите“, „докато пуска светли лъчове“²⁵. Кулминацията е опитът тридесетте хиляди,

дадени на предателката, да бъдат съпоставени с онези тридесет сребърника, които според Библията римският император е платил на Юда за това, че е издал Исус Христос²⁶. При представянето на делото на Тодор Койнов се стига до изключително крайни деформации, които няма как да имат положителен ефект сред четящите – той е „*като Левски неуловим*“²⁷. Степента му на отдаденост е толкова висока – Койнов „*непрекъснато броди от село на село, от колиба в колиба и буди народа за борба*“²⁸. Що се отнася до Иванчо Казаков-Хлебарчето, авторите от Агитпропа са решили да представят нещата по-умерено, като подчертаят, че той е любимец на всички работници, чиито сърца той печели с огромна леснота, а „*неговият зов за борба с народните врагове се превръща в огнени стрели, които подпалват сърцата на милионите, които създадоха девети септември*“²⁹.

Есенцията и цялостният замисъл на пропагандната машина са формулирани още в първата статия от поредицата: „*Ние ще дадем възможност на обществото и русенските граждани чрез последователни публикации в тази колона на вестника, да узнаят техните (на убийците – бел моя.) имена и престъпления и чрез вота на Народния съд да определи наказанието им*“³⁰. По-долу в текста са изброени и имената на изправените да отговарят лица – предимно жандармеристи и полицаи, но също така и обикновени граждани, считани за съдружници на властта. Особено ярко присъства по страниците на „Дунавски отечествен фронт“ убийството на невръстното дете на Здравко Чампоев от Георги Цонков, Ламбрин Чамуров, Георги Джеферов и други, обвинени от Народния съд, че са издевателствали над народа. Имената на въпросните лица са неизменна част от всяка статия, принадлежаща към поредицата „Ние вдигаме завесата“, а заключението, налагано от авторите за техните дела в края, винаги е, че заслужават строга, но справедлива присъда, представяно посредством различни вариации, които в смисъла си са напълно идентични. Така например неизменното присъствие на „народа“, който с последни сили е отхвърлил черната фашистка чума като лайтмотив, задължително се обвързва с настоящия призив за наказание на убийците на „народните синове“ посредством Народния съд. Интересно е да се отбележи, че в поредицата от статии, носещи заглавие „Ние вдигаме завесата“, призивът за смърт се употребява общо от 5 текста в 2, а другият – „Народен съд за убийците“ – се среща в останалите три.

Освен занимания с личностите на палачите и жертвите обаче, акцент се поставя и върху възнагражденията на полицаите и жандармеристите, които са получавали за работата, свършена от тях. В тази връзка бр. 73/12.12.1944 г. съобщава, че общата сума, раздадена под формата на премии за заловени или издадени партизани, възлиза на 500 000 тогавашни лева. Пропагандната машина не пропуска възможността да определи това като шрих в общата тъжна картина на народното стопанство, чиито „*жизнени сокове бяха изсмукани*“³¹.

Русе като град, заемащ изключително важно стратегическо място, особено в годините на Втората световна война, не съумява да даде на партизанското движение или въобще на комунистическата идея у нас, особено много откъм имена. Това е така до голяма степен поради едробуржоазния характер на дунавския град преди 9 септември 1944 година, но и поради факта, че тук има изключително засилено германско присъствие, което се дължи на петролните складове, разположени в близост. Като съоръжение към онова време те са най-големите на Балканите, а от тактическа гледна точка са първостепенен обект на охрана от страна на Вермахта и Гестапо, понеже влизат в разчета на нелегалната комунистическа партия, като възможна цел. Освен това от инфраструктурна гледна точка дунавският град е важна отправна точка – от тук преминава жп линията, свързваща основните направления Русе – Горна Оряховица и Русе-Варна. Тези важни обстоятелства играят съществена роля в препречването на проникващата комунистическа идеология тук – факт, признат до някаква степен в официалната история на русенската партийна организация³². Разбира се, този съществен детайл е пропуснат, когато се представя миналото, така както го вижда Момчо Крумов в своя статия, поместена в бр. 59/25.11.1944 г., който като че ли описва картина, характерна за годините на турското робство. В нея се откриват *„пълни затвори от народни борци“*, *„десетки хиляди лагерници, хиляди трупове на убити партизани“*, *„разхвърляни по родните балкани набучени глави на колове“*³³. Не са пропуснати и палезите на къщи и на цели села и реките от сълзи на майките и бащите, но така също и заканата за разправа освен с физическите, но и с *„интелектуалните убийци“*³⁴, които според автора на конкретния текст носят не по-малка вина. Изключително силен контраст се наблюдава и в Другарската жалейка от бр. 124/11.2.1945 г., където от една страна се съобщава за низ от *„кървави жертви“*, редящ се в историята, а *„десетки хиляди борци“* са загинали под *„ятагана, шмайзера и побоищата на фашистките зверове“*³⁵, но от друга се внася уточнението, че всичко на всичко за времето след 1923 година броят на загиналите по една или друга причина е общо 38 души (общо за БРП и БЗНС). Може би начинът, използван за преброяване на свидните жертви, е малко по-особен, та има такова значително разминаване между действителността и написано във вестника. Все пак е възможно да се намери отговор на този въпрос, който е поместен в официоза на ОФ, бр. 59/25.11.1944 г., където е съобщено, че *„на мястото на четиримата се родиха 400...“*³⁶. В случая става дума за четирима дейци на РМС – Димитър Цанев, Стефан Кулов, Димитър Димитров и Дончо Цанев, които в началото на 1944 година край село Бъзън биват разстреляни от жандармерията, която инсценира опит за бягство на задържаните. Разбира се, не е пропусната и интерпретацията за жизненоважната роля на 9 септември 1944 година – *„денят, в който народът разкъса веригите около врата си, които заплашваха да го задушат...“*³⁷, както и стандартните определения за времената преди това, които са оприличени като

„*мракобесие*“³⁸, а извоюваната победа се дължи на народа, който, ликвидирайки „*последните останки*“ от фашизма, е изпратил „*един кървав и престъпен режим в историята*“³⁹.

Последният фрагмент от статиите, попадащи в първата категория, са под общото наименование „Народните жертви искат възмездие“. Характерното в този случай е начинът, по който се поднася посланието. В случая става дума за заглавие, снимка и кратък биографичен текст към лицето, което е изобразено на снимката. Най-общо тази рубрика отразява стремежите на Агитпропа за засилване на негативното настроение към виновниците, посредством представяне на ликовете на жертвите им. Интересно е, че не се откриват сред броевете, в които са поместени, лица на дейци на земеделското движение, намерили смъртта си при конфронтация с властта, а единствено комунисти и то такива, които по-късно попадат задълго време в празничния пантеон на русенци, наред с велики имена като Баба Тонка Обретенкова, Ангел Кънчев, Захари Стоянов и др. Партийците, чиито ликове са отпечатани, непосредствено под „шапката“ на заглавната страница, са Петър Караминчев, Никола Чампоев, Тодор Койнов и Ана Вентура. Това има силно въздействащ ефект, тъй като според предварителното планиране излиза наред със статии, представящи например големия траурен митинг, проведен се в града в началото на 1945 година. Прави впечатление умелият начин на формулиране на основните послания към читателите – чрез съвсем кратки анотации, без излишно задълбочаване във факти и детайли на преден план се поставят неоспоримите аргументи, с които на практика борави народното обвинение.

Вторият разред, обособени на база предварителния анализ статии във вестника – онези с особена степен на въздействие, събират в съдържанието си много от първоначалното намерение, поради което е оформен отдел „Агитация и пропаганда“. Спецификата им налага да се направи уточнението, че те в действителност са еталон за работата на отговорниците и чрез тях важните послания достигат на практика до хората. Най-общо, тематичното поле, покрито от тази категория, се разлага до няколко възлови момента в следните броеве на „Дунавски отечествен фронт“ – 67/5.12.1944 г., 69/7.12.1944 г., 70/8.12.1944 г., 74/13.12.1944 г., 113/30.1.1945 г., 117/3.2.1945 г., 121/8.2.1945 г., 122/9.2.1945 г., 124/11.2.1945 г., 125/13.2.1945 г., 135/24.2.1945 г., 136/25.2.1945 г.⁴⁰.

Най-открояващо се и като съдържание, и като подготовка, непременно е грандиозният митинг в подкрепа на Народния съд, на който костите на падналите в борбата ще бъдат положени в братска могила. Това събитие представлява кулминацията за русенските комунисти, триумф на тяхната победа и именно заради това Агитпропът не може да си позволи да се провали в организирането на подобно грандиозно мероприятие. Точно заради това съвсем надлежно са формулирани и нужните напътствия до гражданите, посредством официалния орган на Отечествения фронт в Русе. Още на 8 февруари (в четвъртък) 1945 година е съобщено, че на следващия ден ще бъдат изровени костите

на убитите от новите гробища, за да бъдат поставени те в Областната дирекция, където в събота антифашистите ще имат възможността да се поклонят пред тях. Заръчано е целият град да се накичи с траурни знамена. Според предварителните разчети масовото погребение *„ще се превърне във всенароден митинг, на който народът ще произнесе присъдите на всички убийци и побойници – фашисти от град Русе“*⁴¹. Не е пропусната възможността до хората да се спуснат предварително и подходящите лозунги, които да бъдат използвани, когато дойде големият ден. Сред най-открояващите се възгласи, поместени под формата на списък в бр. 122 от 9 февруари 1945 година, са: *„Искаме бърз и справедлив съд над фашистките убийци – Симеонов, Попов, Чимуров и др.“*; *„Смърт на убийците на народния син – другаря Караминчев!“*; *„Смърт на убийците на др. Анна Вентура, Чампов и др. народни синове и дъщери!“*; *„Народни съдии, искаме безпощаден съд над враговете на народа – фашистите!“*; *„Искаме разкриване на интелектуалните фашистки убийци и грабители на народа!“*; *„Искаме съд над интелектуалните фашистки убийци и грабители!“*; *„Най-справедливата присъда към враговете на народа – фашистите е смъртната присъда!“* и *„Строг съд над народните убийци!“*⁴². Само ден преди грандиозното събитие, в съботния брой, на русенци е припомнено, че антифашистите трябва да се явят пред Съдебната палата в неделя, за да участват в организирания митинг⁴³. Там, където има погребани тленни останки на някой антифашист, се организират подобни траурни процесии, на които оратори и присъстващи настояват Народният съд да се произнесе със строги, но справедливи присъди. Такъв е случаят в село Липник (дн. вече обединено с Гагала и наричащо се Николово), където по случай изравянето на костите на убития през 1923 година Ангел Петков се организира траурен митинг. В самия ден на площада пред Съдебната палата според *„Дунавски отечествен фронт“* има над 30 хиляди души. Всички те излезли от домовете си, за да отдадат почит на *„героите борци“*. Атмосферата, така както е предадена, е изключително интересна. Съобщава се за *„стотици плакати, десетки свеци и портрети, стотици червени, оранжеви и национални знамена над хилядното множество“*⁴⁴. Преди началото на официалната част, по време на която реч държат всички важни фигури, под конвой с камион са докарани обвиняемите, които са разходени покрай множеството. Забелязва се, че този маниер е добре усвоен от страна на комунистите, тъй като ще видим, че не минава без публично събрание на което да демонстрират своята победа по този изключително унижителен за пленниците начин. Митингът се открива от председателя на Околийския комитет на Отечествения фронт Георги Токушев. Докато се изказват официалните лица, се случва често да бъдат прекъсвани от страна на народа, който с възгласи изразява своята присъда над считаните за виновни – смърт. Най-интересният момент от режисурата на събитията е, когато пленниците и множеството се насочват в посока на Градските хали, където и до днес стои

все още т.нар. Братска могила. Там ковчезите с тленните останки чакат, за да бъдат спуснати в рова. Ето какво се случва по-нататък: *„За заравянето бяха докарани от затвора предателите, които за нищожните 500 лева месечно възнаграждение са сътрудничили на полицията, като са издавали доблестните борци срещу фашистката власт. Те трепериха, страхувайки се да се доближат до народа, за да не излее омразата си над тях и ги линчува. Ровеха пръста и се озъртаха като изплашени животни“*⁴⁵.

Разбира се, освен този грандиозен успех за Агитпропа, по страниците откриваме свидетелства и за още три също не по-малко зле организирани и проведени масови събрания. Първото от тях е траурен митинг, организиран пред Областната дирекция, на който ковчези с тленни останки на партизани от Севлиево са изложени за поклонение. И тук тълпата отпраща възгласи и подкана към *„суров и безпощаден съд за палачите и техните вдъхновители“*⁴⁶. Интересно е, че за нуждите на нагледната пропаганда и силно въздействие режисьорите от Агитпропа използват такъв подход, като поставяне на ковчези с тленни останки на убити партизани на естрада, пазени от бащите им, а пред тях, присъстващата тълпа. В точно определено време вадят *„на показ“*⁴⁷ и двама от т.нар. палачи, при което според *„Дунавски отечествен фронт“* тълпата озверява, а за да бъдат предпазени от гнева на хората, *„милиционерите употребили усилия“*⁴⁸. По този начин се постига изключителен психологически ефект най-вече за пленниците, които съвсем точно разбират онова, което ги очаква, когато започнат процесите. Не остава встрани и възможността да се отрази протестно и приетото IV-то Министерско постановление от декември 1944 година. Дори този митинг, който, според авторите на съобщението във вестника е импровизиран, успява да се отличи с голяма наличност от плакати с разнообразно съдържание, като например *„Вън убийците от народната армия!“*, *„Смърт на народните убийци!“*, *„Народен съд за убийците на българските борчески синове!“*, *„Незабавна отмяна на 4-то постановление!“*, *„Народът не желае убийците да стават герои“*, *„На полето на честа нечестници и убийците нямат място!“*⁴⁹. Според написаното във вестника митингът е посетен от 20 000 души. Не се пропуска и възможността да се заяви солидарност, когато настъпва времето, в което Първи състав на Народния съд оповестява присъдите. Появилата се в брой 135 от 24 февруари 1945 година информация, че предстои подобно мероприятие, безспорно указва ролята на подходящ призив, чрез който събитието да бъде обезпечено откъм присъствие.

Не бива да се подценяват и множеството декларации и резолюции, които работнически колективи или обикновени граждани изпращат към редакцията. В тях като задължителен атрибут се открива горещият призив подсъдимите да бъдат наказани чрез смърт. Подобни инструменти на пропагандната машина пишат и адресират към *„Дунавски отечествен фронт“* военните от Пети пехотен дунавски полк⁵⁰, моряците от дунавския флот, учителите от града⁵¹, както и

работниците от няколко русенски фабрики, сред които „Жити“, „Изкуство“, „Фазан“ и др.⁵². Техните горещи настоявания за подобаваща разправа с враговете остават запечатани като свидетелства за времето. При подготовката на подобен текст не се пестят епитети. Например в резолюцията на военните времената преди 9 септември 1944 година са оприличени с трета национална катастрофа, а призивът е да не се повтаря грешката от 1919 година, когато виновниците остават ненаказани. Моряците и учителите са по-сдържани в наставленията си, като учителите се задоволяват единствено с порицание към *„виновниците, престъпниците и убийците“*⁵³

* * *

Отдел „Агитация и пропаганда“ към Областния комитет на Отечествения фронт в Русе се учредява със строго определена цел, която откликва изцяло на изискванията на времето. Функциите, които са му вменени, без те да са регламентирани строго в определен закон или подзаконен нормативен акт, го поставят на едно възлово място, що се касае до организирането на масовата част, предшестваша и съпътстваща процесите на Народния съд в дунавския град. Готовността и съпричастността на отговорните фактори, които стоят зад взетите решения и тяхното прилагане на практика, говори, че те са изключително верни на своята партия и отдадени на идеята, която в края на краищата олицетворява. Ясно е, че в хода на работата се срещат съществени трудности най-вече във връзка с липсите, характерни за времената на война, в каквато се намира страната ни. Така например именно отдел „Агитация и пропаганда“ при Областния комитет на ОФ констатира през февруари 1945 година, че разпределението на „Дунавски отечествен фронт“ е неправилно. Направен е извод, че в Русе остава по-големият пласмент, докато за областта се разпределят по-малко от половината бройки, което според отговорните фактори в Агитпропа е грешен подход. Това създава трудности и съществена слабост от гледна точка на информираността на населението по селата, където вестникът е единствено средство, чрез което хората могат да почерпят сведения за това какво предстои. От друга страна, според Момчо Крумов, дневният тираж от 10 000 броя като цяло е недостатъчен и незадоволителен, а една приблизителна бройка от 20 000 би позволила да се подобри ситуацията и откъм разпространение, но и откъм възможност за по-навременно отпечатване. Независимо от тези слабости, отразяването на процесите на Народния съд в Русе върви изключително гладко. Това е причината днес изследователите на периода и на делата, гледани от двата местни състава, да бъде обезпечено от гледна точка на вестникарски материали. Проблем в случая е това, че не всички налични и познати статии успяха да влязат в настоящето изследване. Именно поради тази причина съществува доста добра перспектива за неговото успешно доразработване и доусъвършенстване. Извън неговия доказателствен обхват към този момент остават двете категории текстове, които най-пряко демонстрират работата на Първи и Втори състав на Народния съд.

Работата с настоящите свидетелства и съобразно изградената методика предполага да се направят няколко основни извода. Първият касае поставените в началото на текста задачи. Продължаващата работа по темата и разкриването на все нови документи, съдържащи се както в ДА – Русе, така и в ЦДА, предопределя възможната неактуалност на част от авторските тези след известно време. Постоянното запълване на празните полета с разнообразни източници и възможността за тяхното засичане с цел проверка на достоверността им е следващото постоянно предизвикателство пред изследването. Същото се отнася и за изпробваната методика, посредством която се подлагат на анализ наличните източници. Развитието ѝ безспорно би създало възможността за промяна във вече приложените подходи, в тяхната последователност или дори актуалност. Следващият извод налага да се внесе уточнението, че е изключително трудно, а на места дори невъзможно да се избегнат оценките за едно или друго събитие. Целта и задачите пред текста не са да се изказва мнение, но и там, където се среща такова, е по-скоро следствие от опита да се внесе необходимата яснота. Не на последно място от изключителна важност на този етап не е толкова оценката на всяка цена, колкото това да се обособи за историческата наука по-голямата част от документалното наследство, като се направи популярно и откриваемо за по-голям спектър учени. Именно поради изброените причини работата върху темата за връзката между отдел „Агитация и пропаганда“ при Областния комитет на Отечествения фронт в Русе и процесите на Народния съд остава отворена и с явна необходимост от доработване и дообогатяване.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Антонова, В.** Потомците на Баба Тонка и народния съд: Внучката на Никола Обретенов разказва. Русе, 2000.

² **Радков, И.** Народният съд в Русе 1945 година. – Известия на Съюза на учените-Русе. Серия Обществени науки, кн.2, (2003), с. 107–113.

³ **Вацов, С.** Кой осъди интелектуалците? – Русе днес, 84, (1990), С.; **Димитров, А.** Има още много сълзи, които чакат своето възмездие. – Утро (Русе), 164, (1994), С.; **Драганов, Б.** Покушението срещу Стефан Симеонов, областен полицейски началник в Русе. – Утро (Русе), 101, (2007), С.; Дядо Антоний ще води литийното шествие. – Утро (Русе), 206, (1994), С.; **Златарева, Б.** Народен ли е бил Народният съд? – Гледница (Разград), с. 56–58, (1991), С.; **Пенчева, А.** Дариха архива на съден от Народния съд депутат. – Утро (Русе), 93, (2006); **Харизанов, И.** Гробовете не бяха намерени. – Възход, 81, (1990), С.

⁴ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 2.

⁵ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 5.

⁶ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 9.

⁷ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 10.

⁸ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 11.

⁹ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 14.

¹⁰ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 15–17

¹¹ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 18.

¹² ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 21.

¹³ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 23.

¹⁴ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 24.

¹⁵ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 2.

¹⁶ Пак там, л. 2.

¹⁷ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 5.

¹⁸ Пак там, л.5

¹⁹ Селата са Щръклево, Нисово, Писанец, Бъзън, Червена вода, Ново село, Сандрово, Мартен, Сливо поле, Черешово, Борисово, Ряхово, Бабово, Гагалия, Липник, Просена, Сваленик, Костанденец, Семерджијево, Ветово, Красен, Божичен, Басарбово, Кула, Долапите, Иваново, Кошов, Пиргово, Мечка и Тръстеник; вж. ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 10.

²⁰ ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7, л. 23.

²¹ Пак там, л. 23.

²² Пак там, л. 23.

²³ Публикациите съответно са: „Ние вдигаме завесата“, „Ние вдигаме завесата. Ана Вентура и другарите ѝ“, „Ние вдигаме завесата. Иванчо Ненов-Хлебарчето“, „Ние вдигаме завесата. Тодор Койнов“, „Народният съд. От Момчо Крумов“, „Завчерашният траурен митинг пред Областната дирекция“, „Народните жертви искат възмездие“, същото е заглавието и в брой 114 и „Другарска жалейка“.

²⁴ Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 33, (1944), с. 1.

²⁵ Ние вдигаме завесата. Ана Вентура и другарите ѝ. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 35, (1944), с. 1.

²⁶ „Юда за 30 сребърника предаде Христа.“ Вж. Ние вдигаме завесата. Ана Вентура и другарите ѝ. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 35, (1944), с. 1.

²⁷ Ние вдигаме завесата. Тодор Койнов. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 47, (1944), с. 1.

²⁸ Ние вдигаме завесата. Тодор Койнов. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 47, (1944), с. 1.

²⁹ Ние вдигаме завесата. Иванчо Ненов Казаков-Хлебарчето. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 37, (1944), с. 1.

³⁰ Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 33, (1944), с. 1.

³¹ Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 73, (1944), с. 1.

³² Войната заварва русенската партийна организация в задоволително организационно състояние. Тя наброява 477 души, разпределени в 69 организации и групи. В град Русе има 27 организации и групи, в които членуват 228 членове, в Русенската околия – 23 организации със 107 членове и Беленска околия – 20 партийни организации със 107 членове. (...) Задоволително е състоянието на окръжната организация на РМС. Тя наброява над 280 членове, обособени в 47 групи. Вж. История на русенската партийна организация. София, 1971, с. 209–210.

³³ Народният съд. От Момчо Крумов. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 59, (1944), с. 1.

³⁴ Народният съд. От Момчо Крумов. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 59, (1944), с. 1.

- ³⁵ Другарска жалейка. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 124, (1945), с. 1.
- ³⁶ Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 59, (1944), с. 1.
- ³⁷ Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 33, (1944), с. 1.
- ³⁸ Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 33, (1944), с. 1.
- ³⁹ Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 33, (1944), с. 1.
- ⁴⁰ Публикациите съответно са: „Завчерашният траурен митинг пред Областната дирекция“; „Величествен протестен митинг на областния комитет на ОФ гр. Русе“; същото заглавие се среща и в следващия брой 70; „Народът иска смърт за убийците“; „За траурния митинг“ и двете поместени в брой 121; „Лозунги за митинга“; „Траурен митинг“; „Траурен митинг в село Липник“ и „Резолюция взета на митинга от чиновете на 5 пехотен Дунавски полк“ - трите, намиращи се в 124-ти брой; „36-хиляден митинг в Русе“; „Моряците от дунавския флот за народния съд“ и „Резолюцията на учителството по народния съд“ от брой 125; „Митинг“; „Народът иска строги присъди за убийците и побойниците“.
- ⁴¹ За траурния митинг. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 121, (1945), с. 1.
- ⁴² Лозунги за митинга. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 122, (1945), с. 1.
- ⁴³ Траурен митинг. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 124, (1945), с. 1.
- ⁴⁴ 36 хиляден митинг в Русе. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 125, (1945), с. 1.
- ⁴⁵ 36 хиляден митинг в Русе. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 125, (1945), с. 1.
- ⁴⁶ Завчерашният траурен митинг пред Областната дирекция. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 67, (1944), с. 1.
- ⁴⁷ Завчерашният траурен митинг пред Областната дирекция. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 67, (1944), с. 1.
- ⁴⁸ Завчерашният траурен митинг пред Областната дирекция. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 67, (1944), с. 1.
- ⁴⁹ Величествен протестен митинг пред областния комитет на ОФ гр. Русе. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 69, (1944), с. 1 и Величествен протестен митинг пред областния комитет на ОФ гр. Русе – Дунавски отечествен фронт (Русе), 70, (1944), с. 1.
- ⁵⁰ Резолюция, взета на митинга от чиновете на 5 пех. Дунавски полк на 10.2.1944 година по повод започване заседанието на Народния съд в град Русе и траурния митинг. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 124, (1945), 2.
- ⁵¹ Моряците от дунавския флот за народния съд. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 125, (1945), с. 1.
- ⁵² Народът иска строги присъди за убийците и побойниците. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 136, (1945), с. 1.
- ⁵³ Резолюция на учителството по народния съд. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 125, (1945), с. 1.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Антонова, В. Потомците на Баба Тонка и народния съд: Внучката на Никола Обретенов разказва. Русе, 2000 [Antonova, B. Potomtsite na Baba Tonka i narodniya sad: Vnuchkata na Nikola Obretenov razkazva. Ruse, 2000].

Вацов, С. Кой осъди интелектуалците? – Русе днес, 84, (1990) [Vatsov, S. Koy osadi intelektualtsite? – Ruse dnes, 84, (1990)].

Величествен протестен митинг пред областния комитет на ОФ гр. Русе. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 69, (1944), с. 1 [Velichestven protesten miting pred oblastniya komitet na OF gr. Ruse. – Dunavski otechestven front (Ruse), 69, (1944), p. 1].

Величествен протестен митинг пред областния комитет на ОФ гр. Русе – Дунавски отечествен фронт (Русе), 70, (1944), с. 1 [Velichestven protesten miting pred oblastniya komitet na OF gr. Ruse. – Dunavski otechestven front (Ruse), 70, (1944), p. 1].

ДА-Русе, ф.82, оп.1, а.е.7 [DA-Ruse, f. 82, op. 1, a.e. 7].

Димитров, А. Има още много салзи, които чакат своето възмездие. – Утро (Русе), 164, (1994) [**Dimitrov, A.** Ima oshte mnogo salzi, koito chakat svoeto vazmezdие. – Utro (Ruse), 164, (1994)].

Драганов, Б. Покушението срещу Стефан Симеонов, областен полицейски началник в Русе. – Утро (Русе), 101, (2007) [**Draganov, B.** Pokushenieto sreshtu Stefan Simeonov, oblasten politseyski nachalnik v Ruse. – Utro (Ruse), 101, (2007)].

Другарска жалейка. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 124, (1945), с. 1 [Drugarska zhaleyka. – Dunavski otechestven front (Ruse), 124, (1945), p. 1].

Дядо Антоний ще води литийното шествие. – Утро (Русе), 206, (1994) [Diado Antoniy shte void litiyno shestvie. – Utro (Ruse), 206, (1994)].

Завчерашният траурен митинг пред Областната дирекция. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 67, (1944), с. 1 [Zavsherashniya trauren miting pred Oblastnata direktsiya. – Dunavski otechestven front (Ruse), 67, (1944) p. 1].

За траурния митинг. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 121, (1945), с. 1 [Za traurniya miting. – Dunavski otechestven front (Ruse), 121, (1945), p. 1].

Златарева, Б. Народен ли е бил Народният съд? – Гледница (Разград), с. 56–58, (1991) [**Zlatareva, B.** Narodni li e bil Narodniyat sad? – Gledishta (Razgrad), s. 56–58, (1991)].

История на русенската партийна организация. София, 1971 [Istoriya na rusenskata partiyna organizatsiya. Sofia, 1971].

Лозунги за митинга. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 122, (1945), с. 1 [Lozungi za mitinga. – Dunavski otechestven front (Ruse), 122, (1945), p. 1].

Моряците от дунавския флот за народния съд. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 125, (1945), с. 1 [Moriatsite ot dunavskiya flot za narodniya sad. – Dunavski otechestven front (Ruse), 125, (1945), p. 1].

Народният съд. От Момчо Крумов. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 59, (1944), с. 1 [Narodniyat sad. Ot Momcho Krumov. – Dunavski otechestven front (Ruse), 59, (1944), p. 1].

Народът иска строги присъди за убийците и побойниците. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 136, (1945), с. 1 [Narodat iska strogi prisadi za ubiytsite i poboynitsite. – Dunavski otechestven front (Ruse), 136 (1945), p. 1].

Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 33, (1944), с. 1 [Nie vdigame zavesata. – Dunavski otechestven front (Ruse), 33, (1944), p. 1].

Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 59, (1944), с. 1 [Nie vdigame zavesata. – Dunavski otechestven front (Ruse), 59, (1944), p. 1].

Ние вдигаме завесата. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 73, (1944), с. 1 [Nie vdigame zavesata. – Dunavski otechestven front (Ruse), 73, (1944), p. 1].

Ние вдигаме завесата. Ана Вентура и другарите]. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 35, (1944), с. 1 [Nie vdigame zavesata. Ana Ventura i drugarite i. – Dunavski otechestven front (Ruse), 35, (1944), p. 1].

Ние вдигаме завесата. Иванчо Ненов Казаков-Хлебарчето. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 37, (1944), с. 1 [Nie vdigame zavesata. Ivancho Nenov Kazakov-Hlebarcheto. – Dunavski otechestven front (Ruse), 37, (1944), p. 1].

Ние вдигаме завесата. Тодор Койнов. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 47, (1944), с. 1 [Nie vdigame zavesata. Todor Kroynov. – Dunavski otechestven front (Ruse), 47, (1944), p. 1].

Радков, И. Народният съд в Русе 1945 година. – Известия на Съюза на учените Русе. Серия Обществени науки, кн.2, (2003), с. 107–113 [**Radkov, I.** Narodniyat sad v Ruse 1945 godina. – Izvestiya na Sayuza na uchenite-Ruse. Seriya Obshtestveni nauki, kn. 2, (2003), s. 107–113].

Резолюция, взета на митинга от чиновете на 5 пех. Дунавски полк на 10.2.1944 година по повод започване заседанието на Народния съд в град Русе и траурния митинг. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 124, (1945), с. 2 [Rezoliutsiya, vzeta na mitinga ot chinovete na 5 peh. Dunavski polk na 10.2.1944 godina po povod zapochvane zasedaniето na Narodniya sad v grad Ruse i traurniya miting. – Dunavski otechestven front (Ruse), 124, (1945), p. 2].

Резолюция на учителството по народния съд. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 125, (1945), с. 1 [Rezoliutsiya na uchitelstvoto po narodniya sad. – Dunavski otechestven front (Ruse), 125, (1945), p. 1].

Траурен митинг. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 124, (1945), с. 1 [Rezoliutsiya na uchitelstvoto po narodniya sad. – Dunavski otechestven front (Ruse), 124, (1945), p. 1].

Пенчева, А. Дариха архива на съден от Народния съд депутат. – Утро (Русе), 93, (2006) [**Pencheva, A.** Dariha arhiva na saden ot Narodniya sad deputat. – Utro (Ruse), 93, (2006)].

Харизанов, И. Гробове не бяха намерени. – Възход, 81, (1990) [**Harizanov, I.** Grobove ne biahа namereni. – Vzhod, 81, (1990)].

36 хиляден митинг в Русе. – Дунавски отечествен фронт (Русе), 125, (1945), с. 1 [36 hiliaden miting v Ruse. – Dunavski otechestven front (Ruse), 125, (1945), p. 1].